

GLOBALIZÁCIÓ, NEMZETI IDENTITÁS ÉS A KÖNYVTÁR

„Alice a számítógép pittyegésére ébredt szenderegéséből. Újabb e-mail érkezett. Gyorsan átfutotta a listát, elintéztett három banki átutalást – erre sem lesz gond a következő héten. Az integrált elektronikus órarendről leolvasta, hogy a molekuláris biológia videokonferencia előtt még lesz egy tanulóköri gyűlés a Forrásközpontban. Az öregebb tanárok még mindig „könyvtárnak” nevezik az épületet, nyilván megszokásból – gondolta. Felkapta laptopját, és elindult. Útközben találkozott Martin-nal, tanulóköri társával. Szeretett együtt dolgozni vele, főleg jó ötletei miatt. Együtt érkeztek a Forrásközpontba. Mindketten megjegyezték, milyen furcsán néz ki az épület a PC-k és a fal mellett sorakozó könyvek nélkül. A nagy teremben, ahol azelőtt a könyvtári polcok álltak, most egy csomó mozgatható, hangszigetelő válaszfal sorakozott...”

A fenti történet részlet abból a látomásból, amelyet a Norwichban megrendezett könyvtármenedzsment szeminárium egyik előadója vázolt fel a jövő könyvtáráról.

Nos, bízom benne, hogy a könyvtárak jövőképe nem ilyen sötét, bár a globalizáció-gerjesztette változások ezeket az intézményeket is megérintették, méghozzá nem enyhe fuvallatként. A globalizációs folyamatok meghatározzák a fogyasztói magatartást, a szabadkereskedelemre, a multinacionális vállalatok terjeszkedésére éppúgy kihatnak, mint a tudás megszerzésére, – vagy egyáltalán – annak mibenlétére. Ez utóbbi a könyvtárak számára azt a kihívást is jelenti, hogy mennyire képesek tevékenységük, feladataik ártérkelésére, a folyamatok felismerésére és kezelésére. A társadalomban kialakult, a dokumentumok birtoklását előtérbe helyező hagyományos könyvtárkép helyébe az információt – fizikai helyétől függetlenül – szolgáltató intézmény képe lép.

A globalizáció viszonyai között mit tehet a könyvtár a nemzeti identitás megőrzéséért? Mik a félelmek, és mi várható a jövőben?

Ehhez meg kell nézni kicsit közelebbről a globalizáció és a nemzeti identitás mibenlétét.

Ha a nemzetfogalmat megpróbáljuk körbejárni, arra a következtetésre jutunk, hogy nincs, mert nem is lehet egységes meghatározás. Ahhoz, hogy valaki egy nemzethez tartozónak érezze magát, az elsősorban tudati kérdés. Még azt sem mondhatom, hogy például a közös nyelv az egyik nemzetalkotó tényező. Elég arra gondolnunk, hogy Kézai Simon, vagy Kálti Márk latin nyelven írták a magyarok krónikáját. Rákóczi Ferenc emlékiratai latin és francia nyelven születtek. Magyarok tekintjük Liszt Ferencet, aki német szülőktől ugyan Magyarországon született, és bár nem beszélt magyarul, magyarnak vallotta magát, amiről a műveiben is ékes tanúbizonyságot tett. A reformkor nagy magyarjai, mint például Széchenyi vagy Szemere Ber-

talán, akik a magyar nyelv hivatalossá tételéért köztudottan nemcsak szavakkal küzdöttek, naplóikat, sőt magánleveleiket is németül és franciául írták.

Valamely nemzethez tartozónak lenni tehát választás kérdése.

És nem ilyen nemzetalkotó varázshatalom az állam sem. A kezdeti egy állam – egy nemzet – egy vallás időszaka (akié a terület, azé a vallás és a nemzet) a nemzet jegyében gyakorolt kíméletlen hatalmat. A 19. század végén előbb az állam és az egyház egysége bomlott meg, majd a nagy kivándorlási hullámok hatásaként az állam és a nemzet egy fogalomként kezelése. Elindul – először Észak-Amerikában, majd Nyugat-Európában – az a hosszú folyamat, amelynek eredményeként az állam a kiváltságos nemzet hatalmi szervezetéből minden polgárának boldogulását szolgáló entitássá válik. Ez az eszme mozgatja az Európai Uniót, mint nemzetállamok fölötti szerveződést is. Ezzel egyidejűleg a nemzetfogalom új értelmet nyer, a politikai nemzet kulturális nemzetté alakul. Mindez bizonyos fokig a nemzeti szuverenitás korlátait is jelenti, de immár nem kényszerből, hanem az egyes államok szabad akaratából.

Napjaink globalizációs folyamatában az áruk, a tőke, a munkaerő és a szolgáltatások áramlását a technológiai fejlődés felgyorsítja. A multinacionális cégek személytelenné teszik a gazdaságot, a világ nagy- és középvárosaiban gombamódra szaporodnak az egyforma árukat kínáló egyforma szupermarketek. Ennek a folyamatnak azonban van egy másik oldala is, nevezetesen az, hogy több, egymástól elkülönülő, egymással versengő "kultúra" jön létre, amelyek viszont belülről globalizálódnak.

A határok lebomlásával a munka, az új ismeretek megszerzése érdekében új népvándorlás indul, de ez a migráció immár asszimilációs kényszer nélkül zajlik. A máshol letelepedettek identitásának megtartásában az új kommunikációs lehetőségek minden eddigénél nagyobb szerepet kapnak. Ebben a környezetben megváltozik az állam szerepe, eltolódik a szolgáltató állam irányába, ahol a cél a polgárok szabadságának, az igazságosságnak és a rendnek a biztosítása.

Mi köze mindehhez a könyvtárnak? – tehetnénk fel a kérdést. Nézetem szerint nagyon is sok.

A hagyományos könyvtárfelfogást a hálózati technológia térhódítása önmagában is alaposan felforgatta. Míg korábban a hangsúly a dokumentumok birtoklásán és szolgáltatásán volt, mára a hangsúly eltolódott az információ szolgáltatása felé. Ez azt is jelenti, hogy a szolgáltatott információról nem föltétlenül kell tudni, hogy fizikailag hol van, hiszen távoli elérésű dokumentumként hálózaton keresztül hozzá lehet férni.

Az Európai Unió tagországainak kiemelkedő közkönyvtárai a 90-es évek közepén társulást hoztak létre PubliCA (Concerted Action for Public Libraries) néven. A program célja többek között közös információs bázisok kiépítése és használata, amihez összehangolt könyvtárpolitikára, egyeztetett telematikai fejlesztésekre volt szükség. Vagyis előtérbe került az a törekvés, hogy a különböző könyvtárak állományait mintegy virtuális térré alakítsák az információhoz való hozzáférés elősegítése érdekében. Magyarország számára 1998-ban nyílt lehetőség a PubliCA programban való részvételre, majd az európai uniós PULMAN (Public Libraries Mobilising Advanced Networks) programhoz való csatlakozásra.

Az 1998-as Telematikai program megfogalmazta a könyvtárügy stratégiai fejlesztési tervét: „Az információs társadalom alapvető információs szolgáltatási rendszere a nyilvános könyvtári ellátási rendszer, amely állampolgári jogon biztosítja az információhoz való szabad hozzáférést. A múzeumok, levéltárak és közművelődési intézmények a saját fejlesztésükön és hálózataikon túl akkor tudják minden állampolgár számára biztosítani a gyűjteményükben tárolt és feltárt információt, ha bekapcsolódnak a nyilvános könyvtári rendszerre épülő információs hálózatba”.

Az Európai Unió 5. Kutatási és Fejlesztési Keretprogramjának ösztönzésére is elindul a nemzeti tartalmak digitalizálása. A Keretprogram 3. kulcsakciója, a *Multi-média tartalom és eszközök* (KA3) a multimédia rendszerek és szolgáltatások lehetőségeit kutatta, beleértve a következő generációs digitális könyvtárak és az elektronikus tanulás (e-learning) problémáját is. Deklarált célja a kreativitás előmozdítása – középpontban a vizuális-, audió- és interaktív média tartalommal –, az európai munkaerő növelése, valamint a polgárok és közösségeik képessé tétele a digitális rekordok használatára.

Ebbe a koncepcióba épültek bele a digitális könyvtári kutatások is, amelyeknek a célja kettős:

- egyrészt a kulturális és tudományos forrásokhoz való *hozzáférés* elősegítése,
- másrészt a kulturális örökség *digitális megőrzése*, a virtuális környezet lehetőségeinek a kutatása.

A digitális könyvtár a nemzeti kulturális örökség megőrzésének és hozzáférhetővé tételének eszköze, ami egyaránt tartalmazza a klasszikus könyvtári állomány digitalizált változatát, mind a film-, a levéltári, és a múzeumi objektumokat.

A megvalósításban a fő stratégiai kérdés a nemzeti tartalmakból összeadódó európai kulturális érték, és ennek a tartalomnak a globális környezetben fenntartható kiaknázása. Ehhez gazdasági és üzleti modellek kifejlesztésére volt szükség makro- és mikroszinten.

Az európai tartalom egyúttal soknyelvű tartalmat is jelent. Elengedhetetlen a használók szükségleteinek jobb megértése, azonosítása és definiálása, a felhasználóközpontú fejlesztések végrehajtása.

A működőképesség, az összehasonlíthatóság a források között, a szolgáltatás minősége és az információ hitelességének a biztosítása (beleértve a védjeggyel történő ellátást is) minden programnak részét képezte.

A digitális könyvtár – mint a kulturális örökség megőrzésének és hozzáférhetővé tételének a publikációs kerete – messzemenően épít a multimédiaformák számos variációjára, és a szabványosítás széles körét igényli.

A digitális örökség és kulturális tartalom területének 3 fő kutatási iránya rajzolódott ki:

- az egységes hozzáférés biztosítása a szolgáltatott gyűjteményekhez, ezen belül a sokrétű formák kezeléséhez (ami a szövegtől a műsorszóró archívumokig terjed) modellek és eszközök kidolgozása, a források elosztása,
- a rendszerek alkalmassá tétele nagy tömegű forrás befogadására, valamint
- a könyvtárakban, levéltárakban, múzeumokban, filmarchívumokban őrzött kulturális örökség megőrzése a digitális könyvtári program keretében úgy, hogy a

digitális formában tárolt dokumentumok hozzáférhetősége hosszú ideig biztosított legyen.

Az 5. Keretprogramnak az a jellegzetessége, hogy különböző intézmények széles körének az együttműködésére épített, a 3. kulcsakcióban (multimédia tartalom és eszközök) is megmutatkozott. Hozzájárult az *eEurope* akciótervhez, nevezetesen annak 4. területéhez, az „Európai ifjúság a digitális korban, és a 10. területhez, „Európai digitális tartalom a globális hálózatokért”, valamint az „e-learning: a holnap oktatásának elgondolása” kezdeményezéshez. Széleskörű együttműködést épített ki a tartalomiparral (pl. az Internet akciótervvel), az audiovizuális politika – például a média – programokkal, kulturális kezdeményezésekkel, mint a Culture 2000, és a képzési programokkal, mint a SOCRATES és a LEONARDO.

Az Európai Unió a kultúrát, az oktatást nemzeti ügyként kezeli. A európai kultúra sokszínűségének hangsúlyozása, e sokszínűség fenntartása mellett érvel azzal, hogy kutatási-fejlesztési programjainak a keretében támogatja a nemzeti kulturális örökség digitális megőrzését.

Magyarországon a nemzeti kulturális vagyon digitalizálásának koordinálására, a digitalizált anyag hálózati szolgáltatására 1997. végén létrejött a Neumann János Digitális Könyvtár.

A Digitális Irodalmi Akadémia projekt keretében kortárs írók és költők életműveinek digitalizálása folyik, míg a Bibliotheca Hungarica Internetiana a klasszikus magyar irodalmi alkotások kritikai kiadásának digitalizálására vállalkozott. A nemzeti kulturális örökség gyűjteményében a huszonnyolc magyar költő mellett több száz természettudományi és tudománytörténeti munka is elérhető.

Újabb fejlesztésként már elérhetők a Nemzeti Digitális Adattár (NDA) és a Nemzeti Audiovizuális Archívum (NAVA) szolgáltatásai, amelyek célja szintén a nemzeti kulturális örökség megőrzése.

A digitalizálás, a hálózati technológia, tehát szinte korlátlan elérési lehetőséget nyújt a nemzeti kulturális örökséghez való hozzáféréshez, a könyvtárak új szerepének felvállalása ezek közvetítésében pedig nagymértékben hozzájárul a nemzeti identitástudat erősítéséhez.